

gen is er echter al vanaf het midden van de negentiende eeuw sprake van een geleidelijke daling van het slachtgewicht — vooral als gevolg van een toenemende vraag vanuit en andere consumptiegewoonten in de steden — en een daarmee meer dan compenserende stijging van de slachtratio. Naar ons oordeel zijn dan ook vooral de productiecijfers van het varkensvlees in het begin van het eerste tijdvak wat te hoog uitgevallen.

Een kritiekpunt van minder belang betreft de weging van de indexcijfers van de akkerbouw in het interbellum. Door uit te gaan van het gemiddelde van de jaren 1936-1938 als basis is onvoldoende rekening gehouden met de toch wel grote verschuivingen in de samenstelling van het productiepakket. In het bijzonder geldt een en ander voor de granen tarwe en rogge. Tarwe was in het begin van het interbellum van veel minder gewicht dan in de jaren 1936-1938, terwijl voor rogge juist het omgekeerde gold. Het hanteren van een dubbele basis zou wat preciezere uitkomsten hebben opgeleverd.

Van algemene aard nog de opmerking dat—vooral voortvloeiend uit het lange termijnperspectief en de macro-benadering — meer incidentele, achterliggende en gedesaggregeerde zaken nauwelijks aan bod komen. Wij denken hierbij bijvoorbeeld aan de gevolgen van de twee devaluaties van de frank in het interbellum, aan de ontwikkeling van de inkomens — en van de participatie van de verschillende soorten arbeid en aan de regionale invulling van het macro-gebeuren.

Ondanks onze kanttekeningen moet de studie van Blomme als een geslaagd standaardwerk voor de periode 1880-1980 worden aangemerkt. Zij is voorts overzichtelijk opgebouwd, goed leesbaar geschreven, en uitvoerig — mede in 72 appendices—verantwoord. Van menig expert en geïnteresseerde op het terrein van de landbouwgeschiedenis zal deze fraaie studie in de toekomst nog bewondering oogsten en lof krijgen toegezwaaid.

Ph. Kint

R. van Breukelen, *Het Centrum tussen kromstaf en publiek schandaal 1884-1932. Een perskwesitie in het centrum des lands met aanzienlijke verliezen en verliezers* (Baarn: Bosch & Keuning, 1993, 172 blz., f39,90, ISBN 90 246 0114 2).

Dit boek gaat over *Het Centrum* in de tijd dat het uitkwam als landelijk katholiek dagblad. Dat was het geworden nog in het jaar van zijn oprichting te Utrecht (1884) en bleef het tot 1932, toen het samen met *De Tijd* in handen kwam van N.V. Drukkerij De Spaarnestad. Als regionaal/lokaal dagblad is *Het Centrum* blijven voortbestaan tot 1971. De auteur onderscheidt voor de door hem behandelde tijd drie perioden: de periode van redacteur Schaezman (1884-1900), de periode van de directeurs Koelman en Van Rossum (1900-1916) en de periode Aalberse (enige tijd hoofdredacteur en later alleen nog directeur van maatschappij Futura die de krant uitgaf), de jaren 1916-1932 bestrijkend. Bloeitijd was de tijd rond het begin van de eerste wereldoorlog. Toen was *Het Centrum* met een oplage van ongeveer 22.000 de grootste katholieke krant van Nederland. De beide andere landelijke bladen, *De Maasbode* en *De Tijd*, hadden samen duizenden abonnees minder. In de periode-Aalberse is het al snel bergafwaarts gegaan en heeft de krant zich chronisch bewogen aan de rand van de financiële afgrond, daar zo nu en dan zelfs boven hangend. Op dit laatste slaat een deel van de wat sensationele titel, die verder op de bemoeienissen duidt van de aartsbisschop en de bisschop van Haarlem.

Wie een beknopte geschiedenis van *Het Centrum* verwacht, komt bedrogen uit. Het komt mij voor dat de auteur niet meer dan een paar nummers van de krant zelf onder ogen heeft gehad.

Des te meer komt de lezer te weten over geld, op macht beluste commissarissen, rivaliserende directeuren, dreigende faillissementen en ruziënde bisschoppen. De opbouw van het boek is curieus. Bij ruim 150 bladzijden tekst is de auteur op pagina 65 al in 1927 aangeland. Aan de jaren 1931-1932 wordt meer dan een derde van het boek besteed. Ruw geschat bestaat het voor meer dan de helft uit citaten. In de noten vindt men van alles en nog wat, hetgeen bij de benodigde 40 kleinbedrukte pagina's niet behoeft te verbazen. Bij het lezen had ik als recensent dikwijls moeite om aan de veelheid van gegevens een enigszins stevig touw vast te knopen. Wie echter belust is op (financieel) scandaleuze weetjes vindt heel wat van zijn gading. Is het niet aardig om te weten wie indertijd als de rijkste katholiek van Nederland werd beschouwd? Of dat Aalberse als minister heeft willen aftreden om zijn journalistieke oogappel van de ondergang te redden?

J. A. Bornewasser

H. Schijf, *Netwerken van een financieel-economische elite. Personele verbindingen in het Nederlandse bedrijfsleven aan het eind van de negentiende eeuw* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993; Amsterdam: Het Spinhuis, 1993, 259 blz., f47,50,-, ISBN 90 73052 75 0).

Netwerk is een trendy troetelterm geworden in zowel sociaal-wetenschappelijk als historisch onderzoek. Door historici wordt de term netwerk in de regel losjes gebruikt als onbestemde verwijzing naar ingewikkelde en vertakte betrekkingen. In sociale wetenschappen worden netwerken vaak op een meer formele wijze gedefinieerd en geanalyseerd. Formele netwerk-analyse omvat methoden en technieken voor het beschrijven van relatiepatronen met behulp van de wiskundige grafentheorie. Deze benadering leent zich ook voor toepassing op zeer uiteenlopende terreinen van historisch onderzoek, bijvoorbeeld naar investeringsstromen, verkeerspatronen of processen van culturele diffusie.

In Nederland (en ver daarbuiten) heeft de formele netwerk-analyse ruime bekendheid gekregen door de klassieke studie *Graven naar macht* (R. J. Mokken en F. N. Stokman, 1975), een uitgebreide speurtocht naar het patroon van dubbelfuncties in het bedrijfsleven in de jaren zestig. De grote betekenis die vaak aan netwerken wordt toegekend, rechtvaardigt onderzoek naar hun totstandkoming, vorm en functie. De studie *Graven naar macht* werd beheerst door de veronderstelling dat verschillen in netwerkpositie uitdrukking waren van verschillen in macht. Er bestaan verscheidene theorieën over de functie die dergelijke personele verbindingen tussen bedrijven vervullen. Zij verklaren het bestaan en de vorm van een netwerk uit respectievelijk financiële controle, functionele afhankelijkheid, managerscontrole en sociale cohesie.

Het proefschrift van de Amsterdamse politicoloog-methodoloog Schijf behelst een soortgelijk onderzoek naar personele verbindingen tussen Nederlandse naamloze vennootschappen in 1886. Schijf gaat niet in op de eventuele implicaties van netwerkpatronen voor machtsverhoudingen of voor economisch gedrag, maar beperkt zich tot een beschrijving van de samenstelling en de vorm van het netwerk aan de hand van de genoemde theorieën (5), alsmede toetsing van de theorieën aan de bevindingen.

De conclusie is genuanceerd; zij komt erop neer dat de behoefte aan financiële controle door banken en functionele afhankelijkheden tussen naamloze vennootschappen de vorm van het netwerk maar zeer ten dele kunnen verklaren. De theorie van managerscontrole bleek (volgens Schijf) niet toetsbaar aan de gegevens. De betekenis van het netwerk moet vooral worden